

ALMAN DOĞUBİLİMCİLİĞİNİN DÜNÜ BUGÜNÜ YARINI¹

Röportaj: Dr.Zâfir Yûsuf

Arapçadan çeviren: Dr. Eyyüp Tanrıverdi²

Özet:

Bu çalışma Almanya’da Doğu bilim çalışmaları, özellikle Arap dili araştırmaları konusunda yayınlanmış bilimsel bir röportajın çevirisidir. Röportaj, Erlangen Üniversitesi öğretim üyesi Hartmut Bobzin tarafından verilmiştir. H.Bobzin, bu vesileyle Alman Doğu bilimciliğinin tarihi seyrini Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalar yaparak özetle ortaya koymuş, günümüzde Almanya’da Arap dili araştırmalarının durumunu ve gidişatını değerlendirmiştir. Okuyucu H.Bobzin’in tecrübelerini ve birikimini içeren bu metin aracılığıyla Almanya’daki Arap dili araştırmaları hakkında genel bir fikir edinme imkanı bulacaktır.

Anahtar kavramlar: Almanya, Hartmut Bobzin, Arapça araştırmaları, Doğu bilim enstitüleri

Arabic Studies in German: Background And Current Stuation

Abstract:

This paper is a Turkish translation of an interview by Zafir Yusuf with famous German orientalist Hartmut Bobzin. Those who are interested in German orientalism especially in Arabic language studies in German will find enough information about the German orientalism background with a comparison with other European countries and its current stuation between German scholars and students as well. For H.Bobzin give us a concise and a valuable picture of the matter, the text is worthy of translation scientifically.

Keywords: German orientalism, Hartmut Bobzin, Arabic studies, Oriental institutes.

¹ Alman Doğu bilimci Hartmut Bobzin ile röportaj.

“el-İstışrâku’l-İlmânî ilâ eyne? Hivârun maa’l-musteşriki’l-İlmânî Hartmût Bûbzîn”, *Mecelletu’t-turâsi’l-Arabî*, sayı 68, yıl 17, (Ağustos 1997), ss. 133-142.

² Doç., Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (eyyuptanriverdi@hotmail.com)

Haleb Üniversitesi Arap dili ve edebiyatı öğretim üyelerinden Dr. Zâfir Yûsuf, misafir öğretim üyesi olarak Erlangen Üniversite'sinde bulunduğu sırada H.Bobzin ile konu hakkında yaptığı görüşmeyi bir röportaj halinde *et-Turâsu 'l-arabi* adlı dergide yayınlamıştır. Bu röportajda Bobzin'in Alman doğu bilimciliği ve Almanya'da Arap dili araştırmalarına dair değerlendirmeleri yer almaktadır. Bilimsel bir ropörtaj olan bu metinde okuyucu konu hakkında açık ve yeterli bilgiyi bulabilmektedir.

Profesör Hartmut Bobzin, son zamanlarda Almanya'da ve bazı Arap ülkelerinde yıldızı parlayan Alman Doğu bilimcilerden biridir. Kendisi sayısız bilimsel etkinlik gerçekleştirmiştir. Yanı sıra Almanya ve Arap ülkelerinde düzenlenen çok sayıda kongre ve sempozyuma katılmıştır. Son birkaç ayda Almanya, Mısır, Mağrib ve Lübnan'da düzenlenen birçok kongreye katılmıştır. Profesör Bobzin, Erlangen Üniversitesi tarafından yayınlanan "*Arap dili araştırmaları dergisi*"nin yayın kurulu üyeliği yapmıştır. Ayrıca Arap kültürü, Arapça yazma eserler ve benzeri alanlarda pek çok sergi ve festivalin düzenlenmesinde onun büyük katkıları olmuştur.

Doğu bilimci Hartmut Bobzin, Erlangen Üniversitesi'nde İslami ilimler kürsüsü öğretim üyesidir. Erlangen Üniversitesi, Birleşik Almanya Cumhuriyeti'de Bavaria eyaletinde yer alan Nürnberg'dedir. Bobzin, İslam kültürü alanında sahip olduğu büyük birikimi; Kuran-ı kerim hakkında ve İslami ilimler alanında yazdığı köklü eserleri ile tanınmıştır. Kendisi ayrıca Avrupa Doğu bilimciliği tarihi ve Doğu bilimcilerin İslam kültürünü yeniden canlandırma ve kaynaklarını neşretme amacıyla harcadığı çabalar konusunda çok geniş bir birikime sahiptir.

Alman Doğu bilimciler ile görüşmek ve onların görüşlerini Arap okuyucuya aktarmak amacıyla belirlediğimiz program çerçevesinde Profesör Bobzin ile bir görüşme gerçekleştirdik. Bu görüşmede Bobzin, kendisinin Doğu bilimcilik yolculuğunu ayrıca Alman Doğu bilimciliğinin bu günkü durumunu ve eğilimlerini anlattı.

“İlk önce şu klasik soruyu sormak gerekiyor: Çalışmalarınızın başlangıcı nasıl oldu? Sizi Arapça öğrenmeye sevk eden sebepler nelerdir?”

Evet, ben, bildiğiniz üzere ilk önce ilahiyat ve karşılaştırmalı dinler bilimi tahsili yaptım. Aynı şekilde Sankritçe ve Hint bilimleri çalıştım. *Eski Ahit* ve Eski İbraniceye hususî ilgi duyuyordum. Buna bağlı olarak hocam Kayzer, Arapça öğrenmeyi tavsiye etti. Arapça, *Eski Ahit* araştırmalarına, bilhassa dil açısından zenginlik katar. Arapça çalışmaya, Marburg Üniversitesi’nden Samî dilleri doktorası unvanı aldıktan sonra başladım. Doktora tezim “*Eyyûb Kitabı ’nda Fiil Zamanları*” başlığını taşımaktadır. Tezimi tamamladıktan sonra sadece Arapça çalışmaya karar verdim. Çünkü kültür ve kaynak açısından Arapça büyük bir birikime sahip olup büyük önem taşımaktadır. Üstelik bu birikim diğer dillerde mevcut değildir. 1975-1976 yılları arasında Dımaşk’ta Arapçamı geliştirmek için bir burs imkanı elde ettim. Daha sonra Erlangen Üniversitesi’ne döndüm. Bu üniversitede Felsefe Fakültesi’de Diller ve Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü’ne asistan olarak atandım. Başlangıçta filoloji ve edebiyat açısından Arap kültürü hakkında herhangi bir birikime sahip olmadığımı ifade etmek isterim. Çünkü birinci derecede münhasıran Arapça öğrenmeye çalışıyordum. Arapça daha sonra benim için Arap kültürünü tanıma ve bunda derinleşme konusunda esas hareket noktası oldu.

İlahiyat ve Kur’an araştırmaları konusunda yetkin bir akademisyen olarak Arap ve İslam araştırmalarının Avrupa üniversitelerindeki güncel durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Ayrıca Alman öğrencileri Arap ve İslam ilimleri alanında ihtisas yapmaya yönelmelerinin sebebi size göre nedir?

Öncelikle “İslami araştırmalar” ifadesi ile kastedilen anlamın açıklanması gerekmektedir. Çünkü bu çok geniş bir ifadedir ve birçok şekilde açıklanabilir. Bu açıklamalar ise İslam aleminde egemen olan anlamlardan farklı ya da onlara zıt bir izlenim dahi uyandırabilir. Bundan dolayı öncelikle şunu belirtmeliyim: Sadece Almanya’da değil, Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda “İslami ilimler” ile dil ciheti başka bir deyişle “*fikhu’l-luga*” yani “*filoloji*” denilen ilim kastedilmektedir. Genel olarak Doğu dillerini iyi öğrenmek, İslam kültürünü bir bütün olarak anlamaya katkı sağlar. Doğu dilleri ile Arapça, Türkçe ve Farsçayı kastediyorum. Bu dilleri öğrenmek aynı zamanda

mütekamil İslam medeniyetini anlamının temel anahtarıdır. Din, Kur'an, hadis, tefsir, fıkıh ve benzeri çeşitli İslami ilimlere gelince, bunlarla ilgili araştırmalar ise Avrupa'da çok geç ortaya çıkmıştır. Hatta akademik anlamda bu ilimlerde araştırmalar ancak XX.yüzyılın başlarında başlamıştır.

Durum ne olursa olsun Avrupa üniversitelerinde Arap kültürü araştırmalarının güncel durumu ülkeden ülkeye değişmektedir. Sözelimi Arap dili araştırmaları, Hollanda ve İngiltere'de XVII.yüzyılda gelişmiştir. Bunu da karşılıklı ticaretin gelişmesi ve Arap Orta Doğusu'nda yeni pazarlar arayışı sağlamıştır. Fransa'da ise bu dönemde ilgi birinci derecede Arap-Hıristiyan mirasına ve Doğu kilisesi öğretilerine, bilhassa Suriye ve Lübnan'daki Marûnî öğretilerine yoğunlaşmış bulunuyordu. Bu ülkelerdeki çabalar, *Kitab-ı mukaddes*, *İncil* metinleri, dini kitaplar, dua kitapları gibi kitapların basımına yoğunlaşmıştır.

Almanya'da ise bu dönemde Arap dili araştırmaları, kutsal dillerin filolojisi (philologie sacra) kapsamında, Eski İbrani dili ve Süryânîce araştırmalarına bağlı olarak gerçekleşmekte idi. Çünkü Almanya'da protestanlar birinci derecede *Kitab-ı mukaddes* ile bunun Arapça, Süryânîce ve Kıptice gibi eski dilleri yapılan çevirilerine yönelik araştırmalar ile ilgilinmekte idiler.

Arap dili ile ilgili bu farklı eğilimlerin karşılaştırılması ile Arap dili araştırmalarının ülkeden ülkeye tamamen farklılık gösterdiğine şahit ol-maktayız. Bu itibarla bazılarının düşündüğü gibi sömürge düşüncesinin, Arap dili araştırmalarının tek sebebi olduğuna kesin bir şekilde hükmetmek mümkün değildir. Almanya'da Doğu dilleri araştırmalarında izlenen yöntem, XIX.yüzyılda karşılaştırmalı dilbilimin kurulmasını sağlayan temel sebeplerden biridir.

Sorunun ikinci kısmına gelince bana göre ülkenin genelinde dünyanın bu bölgesine gösterilen bir ilgi vardır. Sebeplerden biri budur. Bu bölgede meydana gelen olaylar da talebeleri, Arap coğrafyasında meydana gelen gelişmeleri takip etmeye sevk etmektedir. Çünkü talebeler bu bölgede meydana gelen bütün yeniliklerden haberdar olmak istiyorlar. Tabi ki buna Arap-İslam mirasını incelemek ve insanlık tarihinde farkedilir bir rol icra eden Arap kültürünü tanıma merakını da eklemek gerekir.

Bu noktada Arap dili araştırmalarının Erlangen Üniversitesi'ndeki duru-

munu izah eden pratik bir örnek verebilirim. Yirmi yıl önce bu üniversiteye geldiğimde, öğrenciler birinci derecede geleneksel anlamıyla klasik Arap dilinin eski kaynakları ile ilgilenmeye yönelmiş bulunuyorlardı. O sırada öğrencilerin sayısı azdı. Bu da doğal olarak Arapçanın zor bir dil olması ile ilgilidir. Son yıllarda ise durum tamamen değişmiştir. Günümüzde ilgi artık çağdaş Arap dünyası, çağdaş Arapça ve modern Arap lehçelerine yoğunlaşmıştır. Bu amaçla sadece Orta Doğu ile ilgilenen merkezler kurulmuştur. Bunların bir kısmı siyasî durum, bir kısmı ise ekonomik ya da coğrafi durum ile ilgilenmektedir. Öğrenciler bu merkezlerde okumak için yoğun ilgi göstermektedirler. Burada bu merkezlerde okumaktan kaynaklanabilen büyük bir olumsuzluğa da işaret etmek gerekir: Klasik Arap kültürü ile eski Arap tarihini unutmak. Çünkü Orta Doğu ve Arap ülkelerindeki güncel durumun, tarihsel geçmişinden ayrılması mümkün değildir. Mesela Kur'an'ı özgün dili ile okuyamayan kişinin, hâlen Orta Doğu'da ve Arap dünyasında hakim olan pek çok geleneği ve kavramı anlamı imkansızdır. Almanca çeviriler yeterli olmaz. Çünkü çeviriler, asıl kaynakların yerini tutmaz.

Alman üniversiteleri ne zaman Arapça öğretimine başladı? Bunu gerçekleştiren ilim adamları kimlerdir? Onların buna yönelmesinin sebebi nedir?

Alman üniversiteleri, XVI.yüzyılda Arapça öğretimine başladılar. Biraz önce ifade ettiğim gibi, başlangıçta bu iş ilahiyat araştırmaları ile irtibatlı idi. Almanya'da Arapçayı XVIII.yüzyılda diğer Samî dillerden ayrı müstakil bir ders olarak ilk defa okutan kişi Johann Reiske'dir (1716-1774). Reiske, Arap edebiyatının öğretimi ve Arap atasözleri ile ilgilendi. el-Mutenebbî'nin bazı şiirlerini Almancaya çevirdi. Ancak Reiske o sıralarda ilim adamları kamuoyundan hakkettiği ilgiyi göremedi. Gerçek anlamıyla Arap dili araştırmaları onun ölümünden elli yıl sonra başladı. Bu da Bonn'da Wilhelm Freytag (1788-1861) ve Leipzig'de Heinrich Fleischer (1801-1888) aracılığıyla gerçekleşti. Her ikisi de Paris'te De Sacy (1758-1838) tarafından yetiştirilmişlerdi. De Sacy ise bütün Avrupa'da modern Doğu araştırmalarının kurucusu kabul edilmektedir. Fleischer, Almanya'da Arap dili araştırmalarının gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir. Nöldeke, Goldziher, Jacob Barth, August Müller ve benzeri büyük Doğu bilimciler ile bilinen nesil Fleischer tarafından yetiştirilmiştir.

Doğu bilimcilik tarihinde önemli rol oynayan, Arap dili öğretiminde ve bu dilin mirasının canlandırılmasında önem taşıyan başka Doğu bilimciler de vardır. Bunlardan mesela Göttingen’den Ferdinand Wüstenfeld (1808-1899) anılabilir. Wüstenfeld Arap kültürüne ait pek çok eserin, dil ve edebiyat kaynağının tahkikini gerçekleştirdi. el-Kazvî’nin *Acâibu’l-bilâd*’ı, *Sîretu İbn Hişâm*, İbn Hallikân’ın *Vefeyâtu’l-a’yân*’ı, İbn Kuteybe’nin *Kitâbu’l-ma’ârif*’i, İbn Dureyd’in *el-İştikâk*’ı Yâkût el-Hamevî’nin *Mu’cemu’l-buldân*’ı el-Bekrî’nin *Mu’cemu ma’sta’ceme*’si ve benzeri kaynaklar bunlardandır. Diğer bir Doğu bilimci de Wilhelm Ahlwardt’tır (1828-1909). Ahlwardt, Berlin kütüphanelerindeki Arapça yazmaların on büyük ciltlik fihristini hazırlamış, ayrıca Ebû Nuvâs’ın *Hamriyyât*’ı, *ed-Devâvînu’s-Sitte*, Ru’be b. el-Accâc’ın divanı ve Halef el-Ahmer’in kasidesi gibi pek çok şiir divanını tahkik etmiştir.

İçinde bulunduğumuz asırda Arap dili alanında uzman başlıca Doğu bilimcilere gelince bunların sayısı çoktur. Başlıcaları Carl Brockelmann, August Fischer, George Jakob, Reckendorff, Littmann, Bergstrasser, Johann Fück ve benzerleridir.

Alman Doğu bilimciliğinin uzun bir tarihi vardır. Diğer Avrupa ülkelerindeki Doğu bilimciliğe göre Alman Doğu bilimciliğinin ayrıcalıklı taraflarını gösteren başlıca özelliklerden bahseder misiniz?

Alman Doğu bilimciliğinin diğer Avrupa ülkelerinden ayrıldığı en önemli cihet dil ve edebiyat metinlerine birinci derecede önem vermesidir. Bu da özellikle XIX.yüzyıl için geçerlidir. Aynı şekilde Arap kültürüne ait çok sayıda eserin tahkiki ve bu çerçevede ortaya konan eleştiri ve incelemeler de Alman Doğu bilimciliğinin ayrıcalıklarındandır. Almanlar, Arap kültürün bu tür kaynaklarının tahkikli ilmî neşirleriyle, bunlara dair eleştirel incelemeler yayınlamak ve titiz indeksler hazırlamakla tanınmışlardır. Arap kültürüne ait çok sayıda yazma eser Almanya’da tahkik edilmiştir. Başka bir Avrupa ülkesinde bu kadar çok çalışma yapıldığı göremiyoruz. Bu noktada Avrupa’daki mükemmel ilmî ortama ve Avrupa üniversitelerindeki Doğu bilimciler arasında mevcut sağlam işbirliğine işaret etmeliyim. Mesela Hollanda’da De Goeje (1836-1909), Almanya’da Eduard Sachau (1845-1930), Macar Goldziher (1850-1921), Wellhausen (1844-1918) ve benzeri Doğu bilimciler arasındaki yapıcı ilmî işbirliği olmasaydı, et-Taberî’nin *Târîhu’r-rusul*

ve *'l-mulûk*'u, İbn Sa'îd'in *et-Tabakât*'ı ve *DâTMiretu 'l-ma'ârifi 'l-İslâmiyye* gibi çok sayıda hacimli kaynağın neşri mümkün olmazdı.

Alman Doğu bilimciliği aynı şekilde karşılaştırmalı Samî dilleri araştırmalarına verilen önem açısından da diğer Avrupa ülkeleri arasında temayüz etmiştir. Almanya'da Arapça ile Aramîce, İbranîce ve Sebe dili gibi diğer Samî dilleri arasında pek çok karşılaştırmalı araştırma ve inceleme yapılmıştır. Bu alanda yapılmış en önemli çalışma, öncü bir Doğu bilimci olan Carl Brockelmann'ın (1868-1956) *el-Esâsu 'l-kâmil fî mukâreneti 'l-lugâti 's-Sâmiyye*” adlı eseridir. Bunun kadar ayrıntılı ve titiz bir kitap hâlâ yazılmamıştır.

Son olarak Alman Doğu bilimciliğinin, Fransız veya İngiliz ya da Hollanda Doğu bilimciliği gibi, büyük ölçüde sömürgecilik ile irtibatlı olmadığına işaret etmeliyim. Almanlar hiçbir Arap ülkesini sömürge yapmamışlardır. Haddizatında onların hiçbir Arap ülkesinde gözü yoktu.

Littmann, Brockelmann, Nöldeke, Bergstrasser gibi büyük eski nesil büyük Doğu bilimciler ile karşılaştırıldığında, Alman Doğu bilimciliğinin şimdiki durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? İki nesil arasında araştırma yöntemi açısından bir fark görüyor musunuz?

Alman Doğu bilimciliğinin günümüzdeki durumu, eski Doğu bilimcilikten tamamen farklıdır. Hayat şartları değişmiştir. İletişim araçları, haber ve bilgi yayımı ile gerçekleşen büyük teknolojik ilerleme sayesinde dünya küçük bir köy haline gelmiştir. Bu ilerleme yeni nesil Alman Doğu bilimcilerin ilgilerine de yansımıştır. Onlar da Arap ülkelerindeki siyasî, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri takip etmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda toplumsal, demografik, siyasî ve coğrafi araştırmalarda artış olmuştur. Buna gittikçe artan çağdaş edebiyat ile günümüzde dilbilim olarak bilinen modern dil araştırmaları ilgisini de ilave etmek gerektir. Eski nesil Doğu bilimciler ise bunun aksine temel olarak klasik araştırmalara, tarih, Arap dili ve felsefesi araştırmalarına yoğunlaşmış bulunuyorlardı.

Günümüzdeki araştırma yöntemine gelince, elbette bu alanda sürekli bir gelişme mevcuttur. İlim her gün yeni bir keşif sunmaktadır. Yeni nesil Doğu bilimciler araştırmalarında teknik alandaki büyük gelişmelerden yararlanabilmektedirler. Bu araştırmacılar, bilgisayar programları, gelişmiş elektronik

araçları kullanma imkanına sahiptirler. Bilgi ve istatistiksel tablolar edinme sistemlerinden yararlanabilmektedirler. Eski zamanlarda Doğu bilimciler bu tür imkanlara sahip değillerdi.

Dil ile ilgili konuların ele alınışında iki nesil arasında yöntem farkı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde yapısalcılık, dönüşümcülük ve dil ile ilgili pek çok konu gibi eskiden bilinmeyen yeni yöntemler keşf edilmiştir.

Bu aşamada şuna da işaret etmek gerekir: Yeni nesil Doğu bilimciler karşılaştırmalı Samî dilleri araştırmalarında kapsayıcı yönetime ilgi göstermemektedirler. Onlar genellikle araştırmalarını sadece tek bir Samî dil ile sınırlandırmaktadırlar. Bunu da diğer Samî dillerle paralel karşılaştırmalar yapmaksızın, derinlemesine detaylı bir şekilde incelemektedirler. Şuna da işaret etmeliyim: Edebiyat teorisi ve edebî eleştiri alanında ihtisas yapan Doğu bilimcilerin sayısı genel olarak azdır. Bu boşluğun yakın gelecekte dolmasını ümit ediyorum.

Size göre Avrupa medeniyeti ve Rönesans'ı tarihine en çok etki eden Arap ilimleri hangileridir? O dönemde Araplardaki ilmî gelişmeyi ne ile açıklarsınız?

Kanaatimce felsefe birinci sırada yer alır; bilhassa İbn Ruşd felsefesi. Çünkü Avrupalılar bu felsefe ile Endülüs'te tanıştılar. Orta Çağ'ın ikinci yarısında Hıristiyan felsefesinin gelişiminde İbn Ruşd'ün büyük bir tesiri olmuştur. İkinci sırada tıp gelir. İbn Sînâ'nın Latinceye çevrilen *el-Kânûn fi't-tıbb* adlı eseri Avrupa tıbbını doğrudan etkilemiştir. Onun sayesinde Avrupa miladî yaklaşık 200 tarihinde vefat eden Galen'i yeniden keşfetmiştir. Galen ise Eski Çağ'ın en önemli tabibi olarak kabul edilmektedir. Bilhassa onun Yunanca yazdığı eserlerin çoğunluğu kaybolmuştur. Kitaplarının günümüze ulaşan Arapça çevirileri olmasaydı, onun çalışmalarını ve tıbb konusundaki görüşlerini öğrenemeycektik. Arap tabiplerin Avrupa tıbbının gelişiminde ve Avrupa üniversitelerinde tıp okutulması üzerinde bariz etkileri vardır. Bu üniversitelerin bir kısmı XIX.yüzyılın ortalarına kadar Arapça tıp kitaplarını ders kitabı olarak okutmuştur. Sözelimi Herborn Üniversitesi bunlardan biridir. Bu noktada diğer pek çok kitabın yanı sıra ünlü filozof ve tabip er-Râzî'nin *el-Kitâbu'l-mansûrî*'sinin kazandığı büyük

öneme işaret etmeliyim.

Avrupa medeniyeti ve Rönesans'ı tarihini doğrudan etkileyen Arap ilimlerinden üçüncüsü astronomi ilmidir. Avrupa'da matbaanın icadından itibaren yani XV.yüzyılın ikinci yarısından XVI.yüzyılın ikinci yarısına kadar, Arapça astronomi kitaplarının büyük bir kısmı Latince çevirileriyle beraber basılmış bulunuyordu.

Sorunuzun ikinci kısmına gelince kanaatime göre bu soruya cevap vermek çok zordur. Herhalde bu öncelikle Arapların yeni bir medeniyet inşa etmeye verdikleri önem ile ilgilidir. O dönemde genel hava buna hazır idi. Ülkede istikrar hayatı hakim idi. Toplum içi bağlılık vardı. Savaşlar ve iç karışıklıklar yoktu. Ayrıca Süryanî tabip ve mütercimler vardı. Araplar dahi o sırada açılımcı bir ruha sahip idiler, diğer medeniyetleri tanımaya susamış idiler, taassup ve tutuculuktan uzak idiler. Kanaatime göre bütün bu sebepler üstün bir Arap medeniyetinin kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu medeniyet dahi insanlık düşüncesine yeni bir öz ve olgun meyveler sağlamıştır.

Fakat Arap medeniyeti tarihinde dikkat çekici olan şey, bu medeniyetin her zaman istikrarlı bir siyasete paralel olmayışıdır. Halep'teki küçük Hamdânî Devleti, insanlık medeniyeti tarihinde eşi az bulunur edebî bir şöhet ile medenî ve kültürel açıdan parlak bir dönem yaşamıştır. Bu da tabîi olarak Seyfuddevle'nin o dönemde sağladığı büyük destek ile buna müsait ortam sayesinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Endülüs'te Mulûku't-tavâif dönemi, ülkenin her tarafında çöküntü, bozulma ve siyasî karışıklığın hüküm sürdüğü en uzun dönemdir. Fakat edebiyat ve kültür açısından bu dönem en parlak, en verimli ve en üretken dönemlerden biridir.

Şu anda kaç tane Doğu bilim enstitüsü vardır? Günümüzde Alman Doğu bilimciliğinin yöneldiği temel istikametlerin en önemlileri nelerdir?

Almanya'da 25 civarında Doğu bilimcilik ve Arap-İslam araştırmaları enstitüsü bulunmaktadır. Bunların eğilimleri orada hocalık kürsülerini dolduran hocaların ilgilerine göre çeşitlilik göstermektedir. Erlangen, Tübingen, Köln ve Leipzig üniversitelerine bağlı enstitülerde filoloji karakterinin bu eğilimlerde baskın olduğunu söyleyebilirim. Bazı enstitüler ise bilhassa tarihe yönelmişlerdir. Bunlar birinci derecede geçmişte ve günümüzde İslam

aleminin tarihine dair araştırmalara önem vermektedirler. Sözelimi Friburg, Hamburg, Berlin, Kill ve benzeri üniversiteler bunlardandır.

Mesela Bochum ve Frankfurt gibi bazı enstitüler ya İslam felsefesi, klasik din araştırmaları ile ilgilenmektedir ya da mesela Marburg, Heidelberg, Münih, Halle gibi bazıları da Samî dilleri ve dil karşılaştırmaları ile ilgilenmektedir. Ayrıca son yıllarda pek çok modern enstitü ve kürsülerin kurulduğuna işaret etmeliyim. Bunlar da Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ya sosyal durum ya da siyasî durum veya ekonomik durum ile umumî olarak ilgilenmektedir. Ayrıca klasik Doğu bilim enstitüleri de vardır.

Almanya Doğu bilim enstitüleri ile Arap üniversiteleri arasındaki mevcut iletişimi nasıl buluyorsunuz? Alman öğrencilerin Arap dünyasındaki yeni edebî ve filolojik gelişmelerden haberdar olması nasıl sağlanabilir?

Almanya Doğu bilim enstitüleri ile Arap üniversiteleri arasında iletişim, arzu edilen düzeyde değildir. Kanaatime göre bu iletişim son yıllarda Alman Akademik İşbirliği Teşkilatı (DAAD) aracılığıyla biraz iyileşmiştir. Bu teşkilat, Arap ve Alman üniversiteleri arasında misafir öğrenci ve öğretim üyesi değişimi faaliyetlerini düzenlemektedir. Bu arada Arap üniversiteleri ile Doğu bilim enstitüleri arasındaki kültürel ilişkilerde büyük boşluklar bulunduğuna dikkat çekmeliyim. Bizlere Arap üniversitelerindeki kültürel ve ilmî gelişmelere dair son durumu bildiren Arapça periyodikler ve yayınlar çok nadirdir. Almanya'da Arap alemini ve kültürünü tanıtan, Paris'teki Arap Dünyası Enstitüsü (IMA) tarzında bir Arap kültür merkezinin eksikliğini duymaktayız.

Alman öğrencilerin Arap dünyasındaki edebiyat ve dil alanındaki son gelişmelere dair bilgilerine gelince, bu genellikle organizyon haricî kişisel çabalarla sağlanmaktadır. Bunda da iş çoğunlukla şansa kalmıştır.

Yeni Arapça kaynak ve kitap neşirlerine çoğunlukta kişisel çabalarla ulaşılabilmektedir.

Arapça araştırmaları ve okutma tecrübelerinize bağlı olarak, bu dili öğrenen yabancı öğrencilerin karşılaştığı güçlükler nelerdir?

Arapça öğrenen yabancı öğrenciler pek çok zorluktan etkilenmektedirler. Bu zorluklar şöyle özetlenebilir:

Birincisi: Avrupa dillerinde bulunmayan bazı Arapça seslerin telaffuzu ile ilgili zorluk: “sâd”, “dâd”, “t”, “z”, “ayn”, “h” vs.

İkincisi; okuma ve yazma problemi: Bilindiği gibi Arapçada çoğu zaman hareketler yazılmaz, sadece harfler yazılır. Bundan dolayı Arapça bir metni okumak bir yabancı için hiç de kolay değildir, bilhassa öğrenci okuma deneyimine sahip değilse. Burada şuna da işaret etmeliyim: Arapça sarf ilmi genel olarak çok zor değildir. Çünkü sarf ilmi mantıksal bir kurgudan oluşmaktadır. Yabancı öğrencinin sarf ilmini iyice öğrenmesi ve kurallarını kavraması mümkündür. Oysa Almanca böyle değildir. Almancada bilhassa kuraldışı fiillerin çekiminde mantıksal olmayan istisnalar oldukça fazladır.

Üçüncüsü, nahiv ilmi ve kurallara ilişkin güçlükler. Bilhassa “amil” teorisine dayalı klasik kültür tasnifinde bazı nahiv bölümlerinde bu güçlükler görölmektedir. Bu bölümlerde terkiplerin gramatik fonksiyonları açıklanmaz. Örneğin “mansûbât”ta farklı fonksiyonlar yüklenen birçok unsur vardır. Çoğu zaman bunları birbirinden ayırmak zor olmaktadır. Yabancı öğrenci için son derece problemlili olan hususlardan biri de cümleler ve terkipler arası bağlaçlardır. Çağdaş Arapçanın gramerine gelince kanaatime göre modern Arapçanın grameri yabancı dillerin bilhassa İngilizcenin gramerinden etkilenmektedir. Bunda da başlıca ileşitim araçlarının etkisi ile ifade biçimlerinin yabancı dillerden Arapçaya doğrudan çevrilmesinin rolü büyüktür.

Dördüncüsü; dilin bütün kelimelerini içeren ve kelimenin bütün anlamlarını bilhassa mecazî kullanımları açıklayan kapsamlı çağdaş bir sözlüğün olmayışı. Bilindiği gibi klasik Arapça sözlükler, dil serveti ve kelimelerin anlamlarını tespit açısından son derece zengindir. Ancak bunların kullanımını zordur. Çünkü mütehassis olmayan araştırmacılar bu eski sözlükleri kullanmada büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bundan dolayı kapsamlı modern sözlükbilimin ulaştığı ilke ve esasları kelimelerin türetimi ve kök dizide yer alışları açısından dikkate alan bir Arapça sözlüğün oluşturulmasına her hâlükârda ihtiyaç duymaktayız. Çünkü Arapça sözlüklerde ittifak edilen

bir kelime dizi sistemi bulunmamaktadır. Her sözlük diğerinden farklı bir yöntem izlemektedir.

Hangi Arap ülkelerine gittiniz? Buralardaki Arapçanın durumunu nasıl buluyorsunuz? Kanaatinize göre Ammicenin bu şekilde yayılması, Fasih Arapça için bir tehlike oluşturuyor mu?

Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Tunus, Cezair ve Fas'a gittim. Genel olarak buralarda dilin durumunu müşahede ettim. İki temel husus dikkatimi çekti.

Birincisi, Fasih Arapça ile Arap ülkelerinde kullanılan halk lehçeleri arasındaki derin uçurum.

İkincisi, halk lehçelerindeki çeşitlilik ve büyük farklılıklar ile bunlardaki ifade biçiminin çeşitliliği. Bu durum her lehçeyi diğerlerinden tamamen ayıracak boyuttur. Bilhassa Fas lehçesi. Bu lehçe neredeyse doğudaki Araplar tarafından bile anlaşılmamaktadır.

Her ne olursa olsun ne Fasih Arapça ne de Ammicene diğerinin üstlendiği rolü görmezden gelemez. Fasih Arapçanın çok önemli bir rolü vardır. Çünkü Fasih Arapça, iletişim araçlarında, ortaöğretim ve üniversitelerde öğretimin resmi dilidir. Fasih Arapça Arap ülkeleri arasındaki kültürel birliğin aracıdır. Aynı şekilde lehçelerin de önemi büyüktür. Çünkü insanlar günlük hayatlarında bu lehçeler ile konuşmaktadırlar. Tüm his ve duygularını bütün doğallığıyla bu lehçeleri kullanarak doğrudan ifade etmektedirler. Bundan dolayı halk lehçelerini önemsememek, ya da küçük görmek makul olmaz. Bilakis lehçeler de önemle araştırılmalı, incelenmeli ve Fasih Arapça ile karşılaştırılmalıdır. Resmi kurumların bunu fark etmesi ve buna teşvik etmesi gerekir. Özellikle üniversiteler bu alanda ciddi araştırmalar yapabilirler. Bu araştırmalar ile lehçelerdeki dil olguları incelenmiş olur, Fasih Arapça ile lehçeler arasındaki ilişki açığa çıkarılmış olur. Çünkü bu lehçelerin aslı, bilindiği gibi, Fasih Arapçaya dönmektedir ve lehçeler, Fasih Arapçadan gelişmiştir. Avrupa devletlerinin çoğunda bu yöntem hüküm sürmektedir. Kanaatime göre İsviçre'deki dil gerçeği Arap ülkelerindeki dil durumu ile tamamen örtüşmektedir. Ben kesinlikle lehçelerin yayılışını Fasih Arapçayı tehdit eden bir tehlike olarak görmüyorum. Çünkü bu bütün dünya dilleri için genel bir olgudur. Üstelik Fasih Arapça güçlü esaslara sahiptir. Bu

esaslar onu her zaman yazı, okuma ve resmi münasebetlerin dili olarak tutmaktadır. Fasih Arapça bilindiği üzere Kur'an'ın dilidir, Arap kültürünün, edebiyatının ve eski şiirin dilidir. Ben haddizatında Fasih Arapçanın lehçelerden en küçük bir zarar dahi görmeyeceğini düşünüyorum. Ancak ben mahallî lehçelerin araştırılmasını, geliştiği kökler ile karşılaştırmalar yapılmasını şiddetle öneriyorum. Çünkü bu gibi araştırmalar hem lehçeler hem de Fasih Arapça lehine yarar sağlayacaktır.

Alman okuyucuların Arap edebiyatına dair genel bilgisi ne düzeydedir? Arap edebiyatı Alman okurlara nasıl ulaşmaktadır? Sizce Arap edebiyatından Almancaya yapılmakta olan çeviriler Alman okurlara Arap edebiyatının içeriğini doğru bir şekilde yansıtmakta mıdır?

Alman okurların Arap edebiyatına dair bilgisi çok sınırlıdır. Çünkü Almancaya çevrilmiş bulunan çalışmalar, diğer dünya edebiyatlarından yapılmış çevirilerle karşılaştırıldığında çok azdır. Sanırım son yıllarda bu durum giderek değişmektedir. Zira Arap edebiyatından bilhassa modern Arap edebiyatından yapılan çeviriler artmaya başlamıştır. Buna ilave olarak zaman zaman yerel dergi ve gazeteler gibi Almanca edebî yayınlarda Arap kültür ve edebiyatı ile ilgili makaleler görmekteyiz. İmîl Habîbî, İbn Cellûn ve Fas edebiyatı, Reşîd Ebû Cedre ya da Nasr Ebû Zeyd ile ilgili meseleler ve benzeri konularla ilgili değerlendirmeler gibi.

Her ne olursa olsun Almancaya çevrilmiş bulunan Arapça çalışmalar yetersizdir ve bunlar Alman okurlara Arap edebiyatının gerçek yüzünü vermemektedir. Çünkü çevrilmek istenen eserin seçimi, çoğu zaman kişisel istekler ve maddî nedenlere bağlı olmaktadır. Örneğin büyük yazar Necîb Mahfûz'un üçlemesi, kendisi nobel edebiyat ödülünü almaya kadar Almanya'da biliniyor değildi. Bu üçlemenin çevirisi de sorunludur ve bu büyük edebiyatçı ve onun edebî yetisi hakkında Alman okura yeterli ve doğru bir fikir vermemektedir. Diğer taraftan Lübnanlı Hanân eş-Şeyh, büyük bir Arap yazarı değildir, yine de üç romanı Almancaya çevrilmiştir.

Burada bu konu ile ilgili temel bir meseleye daha işaret etmek istiyorum. Almanya'da yayınevleri genel olarak Arap edebiyatı ya da üçüncü dünya ülkeleri edebiyatlarından yapılan çevirileri neşretmeye pek ilgi göstermemektedir. Çünkü bu biraz da risk taşımaktadır. En azından maddî açıdan

sonuç yayıncı için tatmin edici olmayabilir.

İşaret edilmesi gereken diğer bir husus da edebî zevkin farklı oluşudur. Çünkü Arap yazarların işlediği bazı konular yabancı okurların ilgisini çekmeyebilir. Bundan dolayı mağrip ülkelerinin edebiyatları Fransızca çeviriler üzerinden, Alman okurların zevkine daha yakın olmaktadır.